

TIJORAT BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLARI

Ismoilov Diyorbek Islom o'g'li

Toshkent kimyo xalqaro universiteti (kechki ta'lim)

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada bank tizimidagi kredit portfellari va muammoli kreditlar bilan ish olib borish masalalari bo'yicha mavjud ishlarning tahlili va qonunchilik doirasida ko'rilayotgan chora-tadbirlarning analizi qilingan bo'lib ushbu sohada kredit berish va qaytarib olish tizimining samarali faoliyatini ta'minlash haqida bazi tavsiyalar ham berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, aktivlar, kredit portfellari, kredit, risk, muddati o'tgan to'lovlar

KIRISH

Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratildi.

Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi, «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi, «Valyutani tartibga solish to'g'risida»gi hamda «To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida»gi yangilangan qonunlari qabul qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Fikrimizcha, muammoli kredit deganda, "substandart", "shubhali" va "umidsiz" kreditlar sifatida tasniflangan kreditlar tushuniladi. O'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, muammoli kreditlar kredit risklarining amaldagi yaqqol namoyon bo'lishining natijasidir, chunki bu bank tomonidan kredit risklarini to'g'ri boshqara olmaslik oqibati bo'lib hisoblanadi. "Muammoli kredit" tushunchasi "kredit risklari" kategoriyasi bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli muammoli kreditlar mohiyatini ochib berishda bank kredit risklarining iqtisodiy mazmuniga to'xtalib o'tish o'rinli bo'ladi. Bu yuqorida qo'yilgan maqsadga erishishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Tijorat banklarida vujudga keladigan kredit riskining asosiy qismi mamlakatdagi ayrim bir tarmoqdagi mahsulotga bo'lgan talab va ishlab chiqarishning pasayib ketish ehtimoli bilan uzviy bog'liqdir. Bularga qo'shimcha sifatida bank kredit riski darajasiga quyidagi omillar ta'sir etadi desak xato bo'lmaydi:

- bank kredit faoliyatining iqtisodiyotdagi o'zgarishlarga tez moslashadigan, shuningdek o'z mahsulotiga elastik talabga ega bo'lgan qaysidir bir tarmoq yoki

doirada to‘planish darajasi. Bu bank mijozlarining ma’lum tarmoqlarda yoki geografik hududlarda, ayniqsa, bozor o‘zgarishlariga ta’sirchan to‘planish darajasi bilan bog‘liqdir;

- bank faoliyatining kam o‘rganilgan, yangi noan’anaviy tarmoq va doiralarda shakllanish darajasi;

- bank amaliyotiga yangi xizmat turlarini qisqa muddat davomida ko‘p miqdorda tatbiq etilishi yangi bank xizmatlariga bo‘lgan talabning ozligidan bank salbiy natija olishi mumkin;

- yaqin muddat ichida yangi jalb qilingan mijozlarning katta qismini tashkil qilishi;

- kredit va boshqa bank shartnomalarining katta qismining o‘zi ma’lum bir qiyinchiliklarni boshdan kechirayotgan mijozlarga to‘g‘ri kelishi va boshqalar.

Amaldagi qonunchilikda bank kredit portfeli muntazam ravishda tahlil va audit qilinishi ko‘rsatib o‘tilgan bo‘lib, bunda kredit sifatini aniqlash bilan bir qatorda kreditlash jarayonini boshqarish sifatini baholash, jumladan, tasdiqlangan kredit siyosatiga va kredit hujjatlarini rasmiylashtirish jarayonlariga, garovni rasmiylashtirish va baholash, kreditlashga doir vakolatlarni taqsimlash, qonunchilik me’yorlariga rioya qilishga muvofiqligini ta’minlashga e’tibor qaratilishi lozim.

Aktivlar sifati bo‘yicha tasniflanib, har hisobot davrida ehtimoliy yo‘qotishlarga qarshi zaxiralar tashkil qilinib boriladi. Bu zaxiralar bankning taqsimlanmagan foydasi hisobidan kredit qo‘yilmasining o‘sha davrdagi qoldig‘iga nisbatan shakllantiriladi.

Кредитларнинг сифати бўйича таснифлари	Эҳтимоллий йўқотишлар бўйича захиралар учун ажратмалар нормаси
1	2
Яхши	0%
Стандарт	10%
Субстандарт	25%
Шубҳали	50%
Умидсиз	100%
Умидсиз (муддати ўтган ва суд жараёнидаги кредитлар)	150%

1-rasm. Kreditlarning sifati bo‘yicha shakllantirilishi lozim bo‘lgan zaxiralar me’yori¹

Yuqoridagilarga qo‘shimcha ravishda muammoli kreditlarning kelib chiqish sabablari turlicha bo‘lishi mumkin. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, banklarning

¹ Z.T. Mamadiyarov, assistent, X.S. Tillaev assistent, TDIU “Tijorat banklarida muammoli kreditlarning vujudga kelish sabablari va ularni kamaytirish yo‘llari” “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2015 yil 5-b

muammoli kreditlarini yuzaga kelishida ichki omillar 67 foiz yo‘qotishlarga sabab bo‘ladi. Bu ko‘rsatkich tashqi omillar bo‘yicha bor yo‘g‘i 33 foizni tashkil etadi. Ichki omillarga ta‘minotning etishmasligi 22 foizni, ssuda buyurtmasini o‘rganishda axborotning noto‘g‘ri baholanishi 21 foizni, operatsiya nazoratining zaifligi, hamda dastlabki ogohlantiruvchi belgilarni o‘z vaqtida aniqlanmasligi va ular yuzasidan tegishli choralarning ko‘rmasligi 18 foizni, garov ta‘minoti sifatining pastligi 5 foizni, shartnomada ko‘rsatilgan ta‘minotni olish imkoniyatining yo‘qligi 1 foizni tashkil etgan. Tashqi omillarga esa kompaniyaning bankrot bo‘lishi 12 foizni, korxonada moliyaviy nazoratining kuchsizligi 11 foizni, kompaniyaning bozorda o‘z o‘rnini yo‘qotishi va ichki ijtimoiy muammolar 6 foizni, o‘g‘irlik, muttahamlik 4 foizni jahon banki hisob-kitoblariga ko‘ra tashkil etgan².

XULOSA VA MUHOKAMALAR

Bizning fikrimizcha mamlakatimiz tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarni muammoli kreditlarga aylanmasligini oldini olish maqsadida quyidagi takliflarni keltirish maqsadga muvofiq deb o‘ylaymiz:

- banklarga kredit uchun kelib tushgan arizaga atroflicha yondashuv, ya‘ni daslabki monitoringni to‘g‘ri va mukammal amalga oshirish. Bu erda birinchi navbatda mijozning xarakteriga, uning moliyaviy ahvoriga, biznes hamkorlari orasidagi mavqeiga hamda ushbu sohadagi tajribasiga asosiy e‘tiborni qaratish;

- kredit arizasini ko‘rib chiqilayotgan davrda mijoz tomonidan bankka takdim etayotgan hujjatlar to‘plamining to‘liqligini va ularning to‘g‘riligini tekshirish. Kredit bo‘limi xodimi tomonidan mijozning moliyaviy ahvoli chuqur tahlil etilishi va xolisona baho berilishi zarur;

- kredit ajratilgan davrdan boshlab, mijozning biznes-rejasi bo‘yicha amalga oshirayotgan ishlarini, hisobraqamidagi mablag‘lari aylanmasini doimiy ravishda nazorat qilib borish, muddati o‘tgan debitorlik-kreditorlik qarzdorliklariga yo‘l qo‘ymaslik choralari ko‘rish;

- kredit ta‘minoti sifatida taqdim etilgan mol-mulkni saqlash va ekspluatatsiya sharoitini doimiy ravishda nazorat qilib borish;

- kredit ta‘minoti sifatida uchinchi shaxsning kafillik shartnomasi taqdim etilgan bo‘lsa, kafilning moliyaviy hisobotlarini har chorakda bir marotaba tahlil qilib uning to‘lov qobiliyatini o‘rganib borish;

- korxonaning mol-mulkini baholashda bankning mulkni baholash bo‘yicha mutaxassisiga ko‘proq imkoniyatlar yaratib berish.

ADABIYOTLAR

² www.worldbank.orgning 2022-yildagi ma‘lumotlari asosida

1. 2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-5992-son <https://lex.uz/uz/docs>
2. Vazirlar Mahkamasining «Banklarning kreditlari bo'yicha qarzdorlik o'z vaqtida qaytarilmagan taqdirda undiruvni qarzdorning likvidli molmulkiga qaratish tartibini tasdiqlash to'g'risida»gi №422 sonli Qarori, 04.12.2002 yil
3. Karimov I.A. 2021-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir.//Xalq so'zi, 2021 yil 17 yanvar №13.
4. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. T.: Moliya, 2012, 124-6.
5. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. -М.: ИНФРА-М, 2001,33-6.